

G. A. Pugaçenkova ve Minyatür Yorumları Üzerine

Muhlise Rustamova

Galina Anatolyevna Pugaçenkova, 7 Şubat 1915 tarihinde Kazakistan Cumhuriyeti'nin Verniy ilinde dünyaya geldi. Liseyi bitirdikten sonra 1930 yılında Taşkent Teknik Üniversitesi Mimarlık bölümünü kazandı. 1937 yılında lisansını bitirdikten sonra aynı üniversitenin Orta Asya Mimarisi Tarihi bölümünde yüksek lisansa başladı. 1941 yılında doktorasını savundu. 1942-1960 yılları arasında Mirza Uluğbek Araştırma Enstitüsü'nün Tarih ve Arkeoloji bölümünde doçent ünvanıyla bölüm başkanı olarak çalıştı. 1958-1960 yılları arasında Hamza adındaki sanat enstitüsünde kıdemli araştırmacı olarak çalıştı. 1960 yılından itibaren aynı enstitünün Sanat Tarihi ve Mimarisi bölümünde başkanlık yaptı.

1940'lı yıllardan itibaren Özbekistan, Türkmenistan ve Afganistan bölgelerinde yapılan arkeolojik kazılara aktif bir şekilde katıldı. 1946-1961 yılları arasında Güney Türkmenistan'daki yapıların arkeolojik kazılarını yapan VII. Grup'un başkanlığını yaptı (YTKE). Partlar krallığını, antik Baktriya ve Dalverzintepe yerleşik şehri ve Kampirtepe'yi arkadaşlarıyla birlikte bulan Pugaçenkova, birçok ilmi eserler neşretti.

1959 yılında "Güney Türkmenistan'ın antik çağdan feodal döneme kadar mimari gelişimi" adındaki doçentlik tezini kıdemli bir sanatçı düzeyinde savundu. 1959-1984 yılları arasında Özbek Sanat Tarihi ilmi araştırma grubunun baş danışmanlığını yaptı. 1962 yılında profesör oldu. 1968 yılında Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi'nin muhabiri oldu. 1984 yılında ise aynı Akademi'ye üye seçildi. 1983 yılında ise "Sovyet Özbekistan'ı" "*Sovetskiy Uzbekistan*" adındaki derginin yayın kurulunda yer aldı.

Pugaçenkova ile uzun yıllar birlikte çalışmış olan öğrencileri çeşitli konferanslarda bu efsane bilim kadını hakkında konuşmalar yapmışlardır. İşinde olduğu gibi özel hayatında da düzenli, disiplinli, ciddi ama hep gülümseyen yüzü ile herkesi etkisi altına alabilmiştir. Orta Asya Sanat Tarihinin kurucusu Pugaçenkova'nın asıl mesleği mimarlıktır. O, hayatını, önüne çıkan tüm fırsatları en iyi şekilde değerlendirerek kendi istediği bir şekilde kurdu. Onun yaşam tarzı hakkında efsane söylentiler hiç bitmedi; zarıflığı, güzel giyinmesi, bakımlılığı, çalışkanlığı, hırsı, zekâsı ve bunlara rağmen sakin duruşu vardı. Pugaçenkova olmadan Orta Asya Sanat Tarihi düşünülemez bile, onun hemen hemen tüm arkeolojik kazılarına, etütlerine katılan yakın arkadaşlarından olan Moskova'daki Doğu Müzesi Müdür yardımcısı Tigran Mkrtıçev¹ onun hakkında şöyle der: "Ben onun öğrencilerinden biriydim, aslında onun sayısız öğrencisi vardı. Orta Asya sanat tarihinde bilmediği konu yoktu. Bilimsel çalışmalarda bizzat ya da dolaylı olarak elbette onun adı geçirdi. Pugaçenkova'nın geniş ve sistemli düşünme yeteneği, hep hayranlık uyandırmıştır. O, M.Ö. III. yüzyıldan başlayıp XVI. yüzyıl yani Timurular dönemine kadar olan tarihle ilgilenirdi. Onunla her konuda konuşabiliriz. Bazı tarihçiler, arkeologlar ve sanatçılar onun kitaplarındaki bilgileri yanlış sayıp eleştirirlerdi, ancak öyle değildi. Onlar sadece kendi alanlarını bildikleri için tarih içindeki sürecin akışını, sebep-sonuç ilişkisinin doğurduğu neticeleri göz ardı ederlerdi. Bu yüzden Pugaçenkova haklı çıkardı, çünkü onun engin bilgisi, sistemli düşünmesi, kültür genişliği, sürecin akışını

1 Mkrtıçev Tigran Konstantinoviç Moskova'da Orta Asya Araştırmaları Devlet Müzesi Müdür Yardımcısı aynı zamanda tarihçi ve arkeolog. İran, Afganistan ve Hindistan Buda anıtları alanında uzmandır. Onlarca kitabın müellifidir, kitapları Rusça ve başka dillere çevrilmiştir.

tespit ederek sezgileriyle araştırma metodu ve ilmi disiplini son derece önemli yeteneklerinden biriydi. Onun ayrı ayrı bilgileri irdeleyip bir zincir halinde tasnif edebilme yeteneği vardı. Muazzam bilimsel sezgi sahibiydi. Bununla birlikte o İngilizce ve Fransızca dillerini bilir ve zorlanmadan bu dillerde kitaplar okurdu. Orta Asya sanat tarihi bilim dalında okumadığı, göz ardı ettiği bir kitap ve çalışma olduğunu zannetmem. Onun kitapları ansiklopedi gibidir, içinde her şeyi bulabilirsiniz. Bu yüzden Pugaçenkova Orta Asya sanat tarihinde önemli bir şahsiyettir.

Pugaçenkova – Sanat Tarihinin ve arkeolojinin önemini gözler önüne seren ve bilim dünyasında farklılık getiren ve bu iki dalın parlak dönemini yaşatan biridir. Pugaçenkova harika bir editördü, hızlı okur ve önemli yapısal eleştirilerde bulunurdu. Çok sayıdaki uzman ile aynı anda çalışabilirdi. O, kaynakları hemen vermezdi ama fikir ve öneride bulunurdu. Öğrencilerine üstesinden gelebilecekleri konuları çalıştırırdı ve sezgilerinde de yanılmazdı.

Pugaçenkova zamanının en lüks kütüphanesine sahipti. Böyle bir kütüphane hatta Moskova ve Petersburg’da bile yoktu. Bazı öğrencilerine bu ev kütüphanesinde çalışmalarını için izin verirdi. Evin içinin her tarafı tavana kadar kitaplarla dolu idi, gerekli olan kitabı hemen yerinden bulur verirdi. Onun evi akademik ve aristokratik yönüyle bir kültür vahası gibiydi. Pugaçenkova gündemi iyi takip eder, yeni çıkan her kitabı, dergiyi gözden geçirirdi, ancak kendi yazdığı kitaplara bakmazdı, onları ezbere bilirdi çünkü. Ancak her şeyden önce kendi işini yapardı.

Demir gibi bir karaktere sahipti, kimseden korkmazdı. Bir dönem enstitü müdürü bayanların işe pantolon giyip gelmelerini yasakladı, kararın çıkmasının ertesi günü Pugaçenkova işe pantolonla geldi. Müdür dahil kimse bir şey diyemedi, böylece bu yasak kendiliğinden sessizce ortadan kalkmıştı.

Pugaçenkova az ve öz konuşurdu, bana bir defasında “Tigran şakalarınızı tekrar ediyorsunuz.” demişti, bu bana yetmişti. Kazılardaki “özgür ortam” ona tesir etmezdi. O, her zaman mesafeli idi.

1948 yılındaki kazılarda bulunan muhteşem altın ritonlar, Dalverzingtepe’de buldukları 34 kg altın defne Pugaçenkova ve yanında çalışanların şanslı dönemleriydi, onlara SSCB ve üniversiteler büyük ölçüde yardım ediyorlardı. Pugaçenkova bütün bu işlerde bir lokomotifti.

SSCB’nin dağılmasıyla Pugaçenkova Özbekistan’da yaşamaya devam etti. Ancak iyice yaşlanınca evini ve akademik kütüphanesini ismini saklı tutan birine sattı ve oğlunun evine taşındı. (Pugaçenkova’nın iki oğlu ve bir kızı vardır.) Galina Anatolyevna Pugaçenkova 18 Şubat 2007 yılında Taşkent’te 92 yaşında vefat etti.

Taşkent'e yakın bir yerdeki Dombabad adındaki Hıristiyan mezarlığına, ünlü arkeolog olan eşi Masson'un yanına defnedildi.

Özbekistan Sanatı adındaki kitabı günümüzde nadir bir ansiklopedik eser olması bakımından çok önemli bir yere sahiptir. Bu kitapla Pugaçenkova devlet tarafından onur belgesi ile ödüllendirilmiştir. Bu ciddi çalışma günümüzde yeniden ele alınıp yazılsa iyi olurdu, bu görevi Galina Anatolyevna'nın talebelerinin üstleneceklerini umuyoruz.”

Ödülleri

1946 – 1940-1945 yılları arasında olan İkinci Dünya Savaşı'nda cesurca hizmet ettiği için ödüllendirildi. (Bu ödül, işçi, teknisyen ve sanayi ve ulaştırma da çalışanlar, çiftçiler ve tarım uzmanları, bilim, teknoloji, sanat ve edebiyatçılar, Sovyet yetkilileri, parti, sendika ve diğer toplum kuruluşlarında çalışan elemanlar için verilmiştir.) 1964- Özbek Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi'nin onurlu bilim adamı ödülü. 1966- Rempel ile birlikte çalıştığı “Antik çağdan XIX. yüzyıla kadar Özbekistan'da Sanat Tarihi” adlı eseri için “Hamza” adındaki Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti devlet ödülü. 1970- V. İ. Lenin'in doğumunun 100. yıldönümünü anma programında gösterdiği hizmetten ötürü aldığı ödül. Lenin Nişanı, SSCB'nin ülke gelişiminde katkıda bulunan; sanatta, bilimde, sporda ve askeri alanlarda başarılı olan kişilere, organizasyonlara, şehirlere verdiği nişandır. 1975- Kızıl Bayrak İşçi Nişanı. Kamu hizmetlerinde gösterdiği başarılar için Sovyetler Birliği tarafından verilmiştir. 1984- Kıdemli emektar nişanı. (veteran of work) 1992- Biruni Devlet Ödülü. 1993- Özbekistan Sanat Akademisi'ne akademisyen olarak seçildi. 1993- Uluslararası Doğu Mimarlık Akademisinin Fahri Doktoru oldu. 1995- Fransa “Akademik Palm”ı ile ödüllendirildi. 2000- Özbekistan Sanat Akademisi tarafından altın madalya ile ödüllendirildi.

Bununla beraber, Galina Anatolyevna Pugaçenkova Orta ve Uzak Doğuda Alman Arkeoloji Enstitüsü ve İtalyan Enstitüsü'nün üyesi, Strasbourg Üniversitesi'nin Fahri Doktoru, Uluslar Arası Doğu Mimarisi Akademisinin fahri üyesi ve birçok tanınmış bilimsel kuruluşlarda üyeliği olan önemli bir bilim kadınıdır. Uluslararası Anıtları koruma ve restore etme kuruluşunun üyeliğini de yapmıştır.

Minyatür Yorumları

Orta Asya Minyatürleri adındaki bu kitap, Sovyet döneminde gelip geçmiş olan en önemli sanat tarihçisi olan Galina Anatolyevna Pugaçenkova ve onun

öğrencisi Galerkina tarafından kaleme alınmıştır. Kitap uzun ve zahmetli bir çalışmanın sonucu ortaya çıkmıştır. Kitapta Orta Asya'da resim sanatının kronolojik gelişim süreci kültürel, siyasi ve dini oluşum süreci içerisinde geçirdiği evreler ve değişiklikleri net bir şekilde anlatılmıştır. Pugaçenkova'nın uzun yıllar boyunca biriktirmiş olduğu tecrübesi ile kitap daha da renkli ve akıcı bir şekil almıştır. Kitaptaki minyatürler, Özbekistan, Rusya, Fransa ve Amerika'da bulunan eserlerden oluşmaktadır. Renkli, siyah-beyaz ve tamamlanmamış toplam olarak 72 adet minyatür bulunmaktadır. Kitabın giriş kısmında İslam öncesi resim sanatı ve Özbekistan'ın çeşitli bölgelerinde bulunan renkli freskler, saray ve evlerdeki resim sanatı, İslam dininin resim sanatına etkisi, soyut resim çizimine başlama, hat sanatının gelişimi, yasaklara rağmen resim sanatının nakkaşlar tarafından kâğıt üstünde devam ettirilmesi, XVII. yüzyıldan sonra resim yapmanın tamamen yasaklanması, ekollerin birbiri ile etkileşimi, ipek yoluyla Hindistan, İran ve Orta Asya ekolünün teknik özleştirmeleri ve XIX. yüzyıldaki tasvir meselesinden bahsedilmektedir.

Ayrıca minyatürlerdeki kompozisyonların döneminin önemli edebiyatçılarının divan, destan ve nasihat içeren eserleri için çizildiği tespit edilmiştir. Bunun yanında gündelik hayatta olan olaylar; dini, din dışı, savaş meydanı, hükümdar portresi, doğum anı, sevgililerin görüşme sahnesi, saray ehli vs. gibi ilginç kompozisyonlara da geniş yer verilmiştir.

Kitapta özellikle XV. ve XVII. yüzyıl minyatürlerine ağırlık verilmiş olup, bu yüzyıllarda Herat, Buhara, Semerkant, Şaş, Mavereünnehir (Amuderya ile Sirderya arasındaki küçük beylikler) ekollerinin sergiledikleri muhteşem minyatürler mevcuttur. Bu yüzyılda Orta Asya sanatı değişik minyatür ve diğer sanat dallarında kendine özgü tarzıyla ve orijinalliğiyle başarılarla damgasını vurmuştur².

Minyatür konuları "Altın Zincir", "Yusuf ile Züleyha", Câmi "Şah –Nâme", Firdevsî "Bostan ve Gülistan", "Ebu'l-Hayr Han Tarihi" gibi gazellerin kırsallarını anlatan kompozisyonlardır. Bununla birlikte Sâdi, Ali Şîr Nevâi ve Nizâmî'nin eserlerine yapılan minyatürler yukarıda adı geçen ekoller tarafından yapılmıştır. Biz bu minyatürlerin içinden 8 tanesini seçtik ve tanıtmaya çalıştık.

2 Pugaçenkova, G., Galerkina, O. *Minyatyrı Sredney Azii*, İzobrazitelnoye İskusstva, Moskova 1970, s. 6-8.

Kendi oturduğu ağacın dalını kesen adam.

Sâdi, Bostan

New York Metropolitan Müzesi

II. 134,2 s.61

1522-1523 Buhara

Boyutu 29.2/19.2 cm

Sâdi'nin "Bostan" manzumesindeki mesnevilerinin bir kıssasında, bir adamın kendi oturduğu dalı testere ile kestiğini gören bahçıvan ile diğerlerini şaşkınlıkla olayı seyredip, "Bu herif bize değil, kendisine kötülük ediyor." demeleri tasvir edilir. Şair, buradaki ahmak adamı maiyetindekilere zulmeden padişah ile kıyaslamıştır. Padişah maiyetindeki insanlara zulüm etmekle ancak saltanatının temelini zayıflatmaktadır. Kıssa, felsefi boyutuyla aslında dönemin padişahına bir mesajdır, bu dünyanın fâni olup, her şeyin geçici olduğu anlatılmak istenmiştir.

Padişaktan üstün olan yoktur – diyorsun,

Ancak, derviş kanunların efendisidir

Zenginlik, hükümdarlık bir yükür, o halde (aslında)

Kim gerçek, Padişah mı? – O Allah'ın zahididir.

Sâdi'nin fikirleri minyatürde tam olarak yansıtılmamıştır. Metnin içeriği kısmen tasvir edilmiştir. Minyatürdeki geometrik çizimlerin simetrikliği ve temiz çizimi Maverâ nakkâşlarına ait olduğuna delalet eder. Merkezde büyük bir ağaç ve onun üzerinde kendi oturduğu dalı testere ile kesen adam çizilmiştir. Onu hayretle seyreden bahçıvan, yan tarafta iki tane ince ağacın önünde oturan derviş ile delikanlı resmedilmiştir. Buradaki tüm karakterler kıssadan alınmıştır. Her bir karakterin yüz hatlarındaki mimikleri ve giyimleri farklı çizilmiştir. Ayrıca etrafta çeşitli çiçek türleri, yeşillikler, vadiler ile resim mükemmel bir şekilde tamamlanmıştır³.

3 Türkiye'de Sâdi'nin *Bostan* ve *Gülîstan* eserini Kilisli Rıfat Bilge tercüme etmiştir. Şeyh Sâdi Şîrazi, *Bostan ve Gülîstan*, Can Kitabevi, 1968. Ayrıca bkz, Ebu Abdullah Muslihuddin Sâdi-i Şîrazi, *Kitabu Gülîstan bi'l-Türki*, haz. Ali Fehmi Karamanlıoğlu, trc. Seyfi Serayi, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1978.

Muhammed Murad Semerkandî

Rudabe'nin doğumu

Firdevsî Şahnâme

Özbekistan Şarkiyat Akademisi

1811, s. 49b

1556-1557, Orta Asya

Boyut 5,8/17cm

Firdevsî'nin *Şahnâme*'sinden alınan bir sahnedir. Bahadır Rüstem'in doğum anı tasvir edilmiştir. Genelde bu gibi sahneler şatafatlı bir odada gururlu bir anne ve ona övgüler yağdıran çok sayıda ziyaretçiler ile birlikte resmedilir, ancak buradaki sahne oldukça sadedir. Nakkaşın, felsefi boyutu ele almak istediği ortadadır. Sade odadaki Rudabe'nin acıları, sabrı ve umudunu tasvir etmek istemiştir. Minyatürdeki asıl amaç anne çilesini göstermektir. Hüznün hâkim olduğu kompozisyonadaki boyalarda da hâkim renk mavimsi mordur. Sahnede Rüstem'in babası olan Zâl endişelidir, dua etmektedir. Diğer tarafta perdenin arasından bakan ebe duruyor. Ortada Rudabe'nin iki arkadaşı onu kollarından tutarak teselli etmektedirler. Rudabe ise acılardan dolayı kaşları gergindir, başörtüsünden dağılan saçları görünmektedir, mecalsiz bir şekilde salıverilmiş kolları ile minyatürde olağanüstü gerçeklik hissettirmiştir.

Seyehatçı Tosbağa / Kaplumbağa

Câmi Tuhfetü'l-Abrar

M.E. Saltıkova Şedrina Devlet Halk Kütüphanesi

Dorn, 425, s. 46a

XVI. yüzyılın ikinci yarısı Buhara

Boyut : 22/13

Câmi'nin *Tuhfetü'l-Ahrar* gazeli yirmi bölümden ibarettir her bir bölümün sonunda bir darbı mesel anlatılmıştır. Onların içinde seyahatçi kaplumbağa kıssası vardır (Ruslarda seyahatçi kurbağa versiyonu var). Tosbağa uzun bir çubuğu dişleyip, başka ülkeye uçmaya hazırlanan ördeklere onu da götürmelerini rica eder, buna zor ikna olan ördekler sonunda razı olurlar. Kaplumbağaya gökyüzündeysen konuşmamasını tembihlerler. Ördekler onu gökyüzüne yükseltirler, kuşlar tarafından gökyüzüne yükseltilen kaplumbağa çok mutlu olur ve aşağıdakilere övünmeye başlar. Ben uçuyorum, duydum duymadım demeyin – diye bağırmağa başlar ve ağzını açtığı için tutunduğu çubuktan kayar ve yere düşüp parçalanır. Sonuç olarak bir geveze eğer düşünmeden konuşur veya hareket ederse sonu hüsrana olur ve cezalandırılır. Bir bakıma nasihat veren bir kıssadır.

Bununla birlikte minyatür diğer karakterler ile bir bütünlük içinde çizilmiştir. Resimdeki karakterlerin tarzı XVI. yüzyıl insanların vasıflarını taşır. Birbirinden farklı desenlerdeki elbiseli insanlar gökyüzünde uçan kaplumbağaya hayretle bakıyorlar. İleride vadinin arkasında, yarısı görünen çadırın önünde bir hanım ile erkek birbiriyle konuşmaktadır. Etrafta çiçekler, yeşillikler ve ağaçlar var. Koyu renkte akan nehirde ördekler yüzmektedirler. Ancak bir yaşlı adamın tüm olanlara aldırmandan nehirde ayaklarını yıkaması ilginçtir.

Orta Asya minyatürlerindeki renklerin canlı ve parlak olmasına karşın bu minyatürde keskin ve koyu renkler kullanılmıştır. Yumuşak geçişlerin yerine belli çizgilerle ayrılmış renkler kullanılmıştır.

Güzel ve ona âşık olan yaşlı adam.

Câmi Tuhfetü'l-Ahrar

M.E. Saltıkova Şedrina adındaki Devler Kütüphanesi

Dorn, 425, s. 58

XVI. yüzyılın ikinci yarısı Buhara

Boyut: 22/13

Câmi'nin gazellerindeki başka bir kıssanın konusu ise şöyledir; Bir ihtiyar çiçeklerle dolu bir bağda örtüsüne bürünmüş güzel bir kadını görür ve ona âşık olur. Bu arada rüzgâr eser ve bayanın başörtüsünden griye dönüşmüş saçları gözükür. Bunu gören ihtiyar hemen ondan yüz çevirir. Güzel pardösüsünü yere atar ve onun yaşlı olmadığını gören ihtiyar neden onu aldattığını sorduğunda kadın şöyle cevap verir: “Senin için ihtiyar kadın ne kadar itici ise, benim için de senin gibi genç kıza izhâr-ı aşkıta bulunan ihtiyar itici gelir.” der.

Cami'nin *Tuhfetü'l-Ahrar* adlı eserine işlenen bu minyatürde saray ahalisi çizilmiştir. Yıldızlı köşkteki camdan aşağı bahçede olanlara hayretle bakan bayanların yüz hatları net çizilmiştir. Arka bahçedeki uzun, ince ve narin badem ağacı, beyaz pardösülü güzel kadının duruşunu sanki tekrarlıyor gibi izlenim verir. Parlak renkler ise dramatik bir konu olmasına rağmen minyatüre bayram havası vermiştir.

Minyatürdeki geometrik desenler cetvelle net bir şekilde çizilmiştir. Kahramanların yüz şekilleri ve giyim kuşamlarının incelenmesi sonucu minyatürün Buhara ekolü tarafından çizildiği tespit edilmiştir.

Nakkaş, Câmî'nin eserinin manasını minyatürde bariz bir şekilde çizmiştir. Minyatür ihtiyarın yaşı ile uyuşmayan isteği, gençliğe karşı özentisini anlatan hüzünlü bir kompozisyonudur. Ancak renklerdeki canlılık ve şenlik ağır hikâyeyi perdenin arkasına gizlemiş gibidir.

Şeyh San'an
Nevâi Lisānu't-Tayr
Paris Milli Kütüphanesi
Suppl. Türk, 996 s.25
1553, Buhara
Boyut 11,2/12 cm

Lisānu't-Tayr'ın konusu, tasavvufun temel düşüncesi olan Allah'ın isimlerinin tecellilerinin insanda belirmesidir. Günlerin birinde her yerden gelmiş kuşlar bir araya toplanırlar. Aralarından başkan seçmek isterler. Herkes kendisinin başkanlığa en layık olduğunu öne sürer. O sırada Hüdüh adında bir kuş, kuşların Simurğ adında bir padişahı olduğunu, onun vasıflarını öğrenmek için bizzat ona gidip görülmesinin gerekli olduğunu söyler. Böylece uzun ve zorlu bir yolculuğa çıkarlar. Yolculuk sırasında Hüdüh kuşların sorduğu her soruyu cevaplayıp, ardından bir kıssa anlatır. Bu kıssalardan bir tanesi de Şeyh San'an kıssasıdır. Şeyh San'an hikâyesi aşkın kudretini gösteren ve aşktan dolayı yapılan tüm kabahatlerin Tanrı indinde bağışlanacağını belirten bir kıssadır. Cevhere ulaşmak için nefsin istediği her şeyden vazgeçmek gerekmektedir. Şeyh San'an Mekke'de ikamet eden bir âlim, abid ve zahid zattır. Ettiği duaların kabul olması onu her yerde ünlü kılmıştır. Halinden pek memnundur. Bir gün rüyasında bir Rum güzelini görür ve rüya aylarca tekerrür eder. Şeyh Rum güzeline âşık olur ve onu bulmak için müritleriyle yola çıkar. Rum diyarına gelir ve kızı aramaya başlar. Ağlar, sızlar, geceleri uykusuz geçirir. İbadetini aksatır. Eleme dayanamayıp müritlerinden yardım ister. Müritleri ibadetine dönmesini, oruç tutmasını, tövbe etmesini tavsiye etseler de oralı olmayan şeyh perişan bir dervişe dönüşür. Müritler ondan utanır ve birer birer onu terk etmeye başlarlar. Olan biteni duyan kız şeyhe gelir, şeyh onu görüp mutlu olur ve izhar-ı aşkıta bulunur. Kız onu azarlar, ancak şeyh oralı olmaz. Kız şeyhin İslam'ı terk etmesini, domuz eti yiyip, domuz çobanlığı yapmasını, Kur'an sayfalarını yakmasını, şarap içmesini ve beline zünnar bağlamasını ister. Şeyh hepsini yapar. Rum halkı sarhoş şeyhle dalga geçmeye başlar. Bundan muzdarip olan şeyh onları ve dinlerini kınar ama yolundan dönmez. Bu arada vaktiyle şeyhten eğitim almış müridi onu ziyaret için başka diyarlardan Mekke'ye gelir. Olanları öğrenince çok üzülür ve diğer müritlere: "insan on köpek baksa hiç olmazsa beşi ona hayatı boyunca sadık kalır, peki siz ne yaptınız!" der. Şeyhini geri getirmek için yola koyulur, müritler hatalarını anlayıp ona katılırlar. Şeyhini domuzları otlatırken gören mürit ona acır ve gece gündüz ağlayıp Allah'a dua etmeye başlar, bir gün imsak vaktinde yarı uykulu yarı ayıkken Peygamberi görür ve müjde alır. Şeyhinin akli başına gelmiştir. Mekke'ye dönebilirler. Kalbindeki boşluk dolmuştur. Şeyh hamdı, yandı ve pişti. Allah sonunda ona lütfetti. Bu arada Rum güzeli rüyasında

Hız. İsa'yı görür. Peygamber onu azarlar, büyük bir hata yaptığını, şeyhin aslında Allah'ın çok sevdiği kulu olduğunu, hemen ondan özür dileyip dinine girmesini söyler. Kız çok pişman olur ve şeyhin peşine düşer, çölde hastalanır ve bitap düşer. Şeyhe bu durum belli olur, kızını bulur. Kız özür diler ve Müslüman olarak orada vefat eder. San'an Mekke'ye döner, ölene dek İslam'a hizmet eder.

Resimde domuzları olatmakta olan evliyanın düştüğü durum bir Müslüman için aşağılayıcı haldir. Onu görmeye gelen müritleri acıyla eleştirerek şeyhlerine bakmaktadırlar. San'an'ın yanında ise pis ve azgın domuzlar vardır. Ressam Nevâi'nin kıssasını net bir şekilde çizebilmiştir. İnsanların yüzlerindeki mimikler, çöl tasviri, figürler, renklerdeki uygunluk bu minyatürün Buhara ekolüne ait olduğunu delalet eder.

Hz. Muhammed'in Burak ile Miraca yükselmesi

Emir Hüsrev Deblevi Hızır Han Tarihi

M.E. Saltıkova Şedrina Milli Kütüphanesi, Leningrad

İran Serisi, 1598, Buhara

Boyut: 25,3/14,3cm

Minyatürde Hz. Muhammed'in miraca yükseldiği olay anlatılmaktadır. Peygamberin bineği, Burak adında fantastik bir varlıktır. Burağın baş kısmı doğu kadınının tipini andırır. Başında tacı, boynuna kadar uzanan hafif dalgalı saç, kulaklarında küpeler, keman kaşlar, badem gözlü, kemikli burnu, küçük ağız, geniş yüzü vardır. Gövdesi geyik gövdesini andırır. Uzun kuyruğu vardır. Burağa bindirilmiş vaziyette çizilmiş Hz. Peygamberin yüzü açıktır; başında sarığı var, uzun saçlı ve seyrek sakallıdır. Üzerinde çiçek desenli sade elbisesi var. Ayaklarında terlikleri var. Gökyüzü koyu ve açık mavi ile boyanmıştır. Hz. Peygamberin etrafında ona yemek sunan, bulutları kovarak yol açan, bayrak taşıyan, başlarında tacı, omuzlarında kanatları olan melekler insan kılığında çizilmiştir. Bu motiflerin, Budistlerin gökyüzündeki varlıklar -Aspara ve kutsal bulutlar- Bao Yün'den etkilenecek çizilmiş olabileceği ihtimali vardır.

Gözlemlerden çıkarılan sonuç Orta Asya ve İran sanatındaki XIV. yüzyıla ait resimlerdeki bazı karakterlerin, diğer ülke ve dinlere mensup olan insanların sanatından alındığıdır. Örneğin doğaüstü güçlerin tasvir edildiği minyatürlerde; melekler, cinler yabancı kaynaklarda (Budist ve Hint Mitolojileri) ve gökyüzünde var olduğuna inanılan ancak görülmeyen fantastik varlıklar gibi karakterlerden İslami motif ve sembollere uyarlanarak alınmıştır.

Muhammed Mukim

Boğayı taşıyan Fitne (Fettan)

Nizami Hamse

Chester Beatty Kütüphanesi Dublin

Pers 276, s. 171

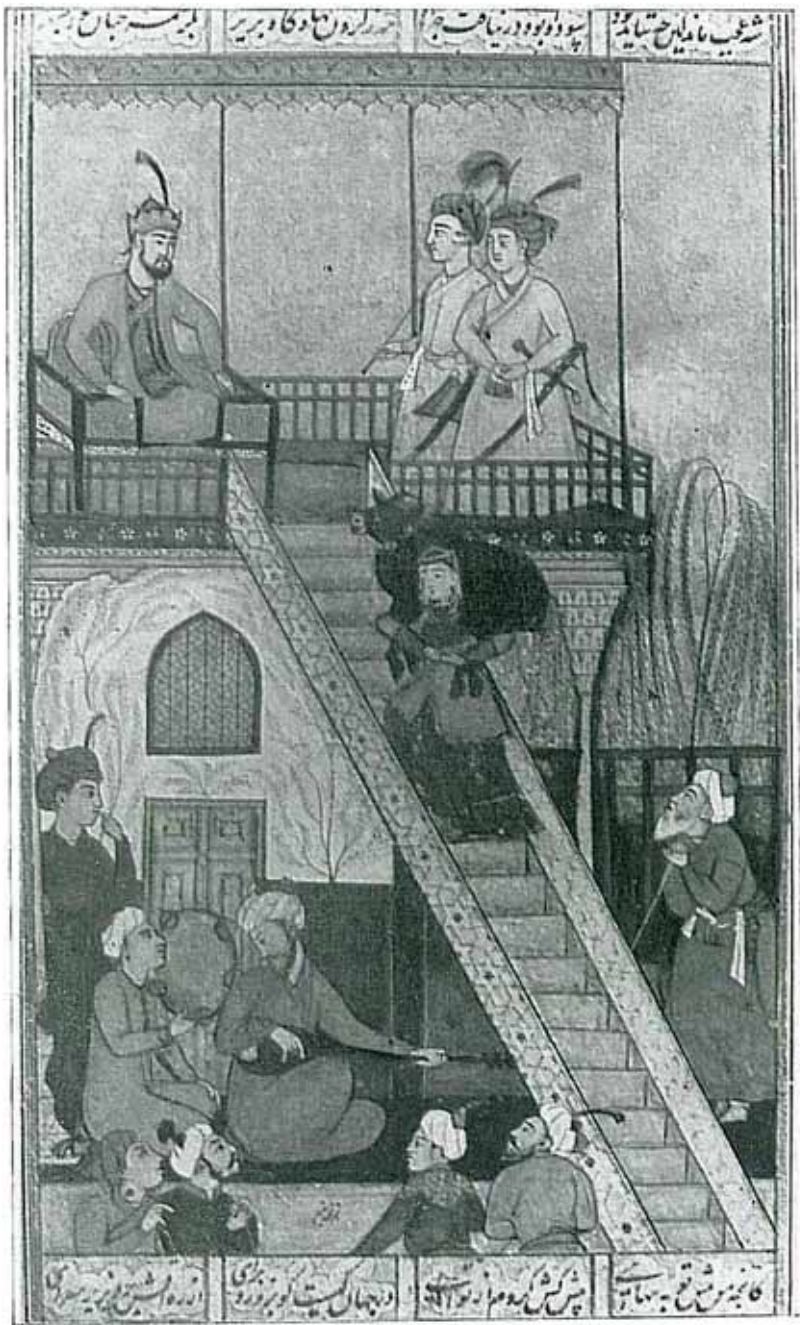
1668-1667, Buhara

Boyut: 13.4.8,5cm

Nizami'nin eserlerinin çoğu aşk ağırlıklı olmakla birlikte, nasihat tarzı konular da mevcuttur. Minyatürde yedi güzeller gazelindeki bir bölümde Behram Şah ve onun sevgilisi Fitne arasındaki olay tasvir edilmiştir. Behram Şah bir gün ava giderken Fitne'yi de yanına alır. Ok atma maharetini göstererek övünmeye başlar, ancak Fitne bu duruma pek hayranlık göstermeden, aslında bu yeteneğin çok çalışmanın bir sonucu olduğunu pervasızca söyler. Fitne'nin sözüne çok kızan Behram onun katledilmesini maiyetindekilere emreder. Bir ihtiyar Fitne'yi askerlerden kurtarır ve kızı evine gizler. Bu arada Fitne küçük bir buzağıyı her gün sırtına alıp merdivenden çıkıp egzersiz yapmaya başlar. Aylar geçer buzağı büyür, Fitne'nin de gücü çoğalır. Fitne'yi katletme emri verdiği için kendini affedemeyen Behram perişan olur. Günlerden bir gün evin ikinci katında dinlenirken merdivenlerden sırtına kocaman boğa yükleyerek kendisine doğru çıkan birini görür ve şaşkınlıktan dili tutulur. Boğayı yere indiren kadının Fitne'nin ta kendisi olduğunu görünce çok sevinir. Fitne'nin bu halinin, ancak uzun bir idmanın sonucu olduğunu söyleyen Behram'a cevabı şöyle olur: "Gördün mü, uzun egzersiz nelere kadir yapar insanı, bana olağandışı güç, sana ok atma becerisi."

Boğa taşıyan Fitne konusu çok kez çeşitli ressamlar tarafından çizilmiştir. Ancak Buhara versiyonunda geometrik düzen, insanların yüz hatları, Fitne'yi kurtaran ihtiyar, merdivenden boğayı sırtlayarak çıkan Fitne, Behram Şah net bir şekilde çizilmiştir. Musikişinaslar ile korodakiler şaşkınlıkla Fitne'ye bakar vaziyette resmedilmişlerdir. Ev, XVII. yüzyılda Buhara evlerinin tipik örneğidir; iki katlı, teraslı, sütunlu, süslemeli motifleri ile varlıklı birinin evi olduğunu gösterir.

Boğayı sırtında taşıyan Fitne sahnesi birçok ekollerde tekrar çizilmiştir. Bu minyatürlerden biri günümüzde Topkapı Sarayı Müzesinde bulunmakta olup,

İvan Stchoukine onun üzerinde çalışma yapmıştır⁴. (Resim 1,2,3) Nizami'nin *Hamse*'si Azerbaycan'da Mehmed Cafer Caferov ve ekibi tarafından Azerbaycanca, Rusça ve İngilizce dillerine çevrilmiş, Mikail Abdullayev çizimiyle yeniden resmedilmiştir⁵. (Resim 4)

b) FITNEH, PORTANT UN JEUNE BEUF, DEVANT BAHRÂM
Même manuscrit, fol. 243.

Resim 1

a) FITNEH, PORTANT UN JEUNE BEUF, MONTE VERS BAHRÂM
Manuscrit n° XIII, daté de 886/1481, à Tabriz, fol. 167.

Resim 2

4 İvan Stchoukine, *Les Peintures Des Manuscrits De La "Khamseh" De Nizâmî, Aau, Topkapı Sarayı Müzesi D'istanbul, Librairie Orientaliste Paul Geuthner yay, Paris 1997.*
5 Mehmed Cafer Caferov, *Nizami "Khamse" motifs in Mikail Abdullajev's works.* Işığ yay, Baku 1990.

a) FITNEH, PORTANT UN JEUNE BŒUF, MONTE VERS BAHRĀM.
Mîna manuscrit, fol. 137 v.

Фитне
Фитне
Фитне

Фитне ва Фитне (Фитне)
Бул ва Фитне (Фитне)
The bull and Fitne (Fragment)

Resim 3

Resim 4

Hükümdarın Kadını sarhoş olarak yakaladığı sahne.

Sadi, Gulistan

1566-1567 Buhara ekolü

Boyut:25/15 cm

“Aşk ve Gençlik” hakkında öğretici bir hikâyedir. Yaşlı kadı (yargıç) genç ve güzel bir kadına âşık olur ve onun evinin önüne gelip ağlar sızlar, içki içer, sarhoş olur. Bunu duyan padişah, durumu bizzat görmek için kadının haberi olmadığı bir zamanda kadının evine gelir ve gerçekten onu sarhoş bir halde yakalar.

Minyatürde mimari yapılarındaki cepheler süslenmiştir, köşk odaları üç boyutlu olarak gösterilmiştir. Resmin yukarıdaki bölümünde harem ve pencerelerinden bakan iki bayan; yan taraflarda korkuluklar ve arka tarafta bağ bahçe, avluda ise sarhoşluktan şuurunu kaybetmiş kadı ve yanında ona arkadaşlık eden adam, oturduğu yerde sızıp kalmış bir vaziyette resmedilmiştir. Padişah bu durumdan

hiç hoşlanmadığı ve yargıladığı bu adamın kadılığı hak etmediğini düşünmüş bir şekilde resmedilmiştir. Kapıdaki hizmetçi korkarak olanları izlemektedir. En alttaki sahnede padişahın maiyetindeki hizmetliler ve atı resmedilmiştir.

Minyatürdeki sahne birçok olayı izleyiciye aktarmaktadır, zor bir çalışmadır, bir kaç kompozisyon, olay aynı anda aktarılmaya çalışılmış, perspektif ve boyut yardımıyla canlı cansız tüm ayrıntılar aktarılmaya çalışılmıştır. Bütün bunlar sarhoş kadı ve sızmış delikanlının etrafında oluşmakta dolayısıyla iki sarhoş konunun özünü teşkil etmektedirler. Ayrıca Maveria ekolünde ender kullanılan karanlık gökyüzü gri ay ve yıldızlar dikkat çekicidir.

İşbu minyatür İran Safevi ekolünün yeniden ikinci hayat bulmasının açık kanıtıdır.

Makalede, XVI. ve XVII. yüzyılda Orta Asya'daki çeşitli minyatür ekolleri tarafından çizilmiş olan minyatürler verilmiştir. Minyatürlerin konuları bir birinden farklıdır; dini, sivil, saray ehli, nasihat tarzı, ders çıkarma gibi konular içermektedir. Minyatürler, Sadî'nin *Bostan*'ı, *Gülistan*'ı, Firdevsî'nin *Şahname*'si, Camî'nin *Divan*'ı, Nevai'nin *Hamsê*'si, Emir Hüsrev Dehlevî'nin *Hızır Han Tarihi*, Nizami'nin *Fitne* adlı eserlerinden esinlenen nakkaş camiası tarafından büyük bir titizlikle çizilmiştir. Ayrıca aynı konuları anlatan birçok minyatür dönem dönem tekrar çizilmiştir. İncelemiş olduğumuz kitaba sadık kalarak, minyatürün anlatım şeklini olduğu gibi verdik. Burada minyatürün bilgileri, eserin müellifi, konunun kısa özeti, ekol tespiti, renk ve çizim analizi bulunmaktadır. Aynı zamanda Pugaçenkova'nın eşsiz yorumuyla ayrı bir boyut kazanmakta, fikir vermektedir.

İlmi Çalışmaları

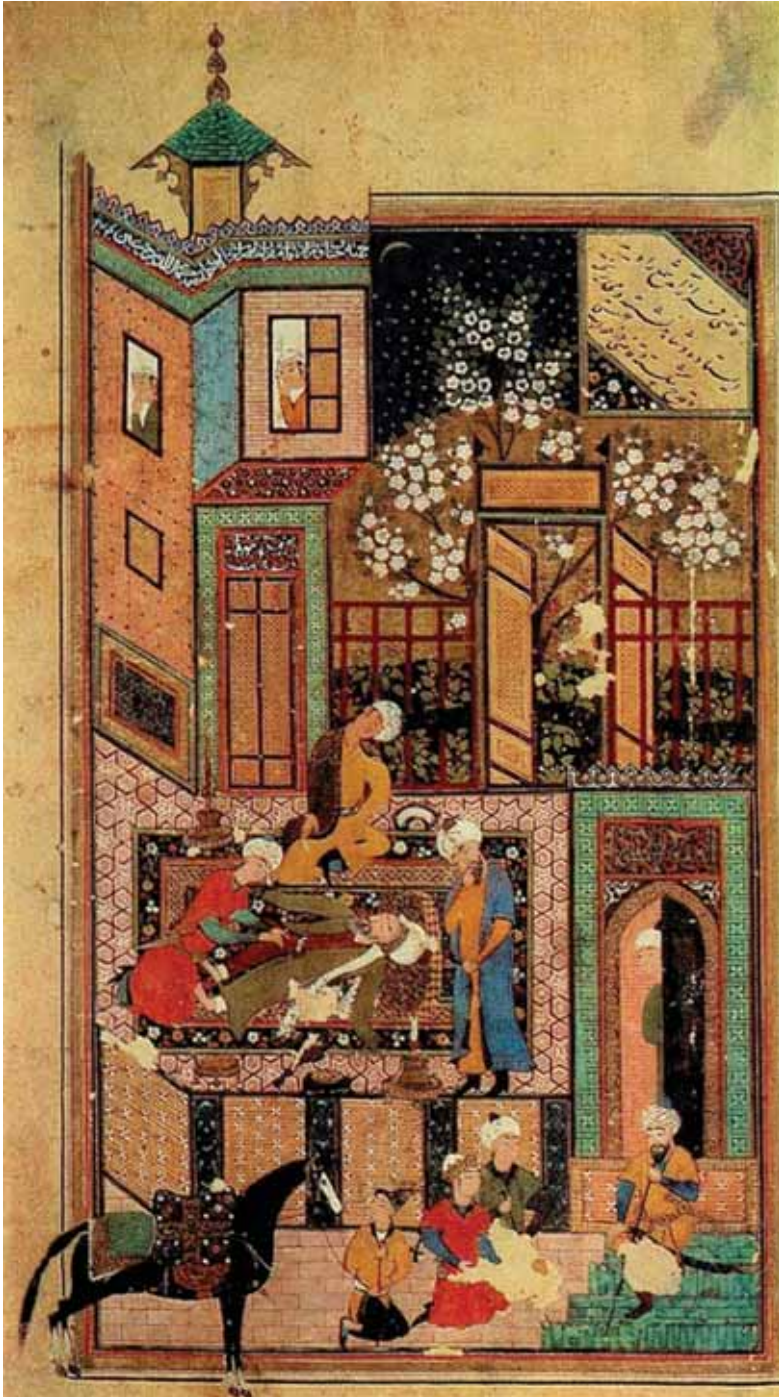
Özbekistan Sanatı, «İskusstvo Uzbekistana» Orta Asya'nın birçok ülkesindeki üniversitelerde ders kitabı olarak okutulur.

Pugaçenkova'nın editörlüğünü yaptığı birkaç ciltlik Özbekistan'ın Mimari Anıtları adındaki ilmi çalışma uzman bir grup tarafından hazırlanmıştır.

Bununla birlikte Pugaçenkova 750'den fazla bilimsel kitap ve makalenin yazarıdır. Çalışmaları birçok dile çevrilmiştir. Bu çalışmalarından dolayı Guinness Rekorları Kitabı'na giren tek bilim kadınıdır.

1. Пугаченкова Г. & Ремпель Л., *Бухара*. (Узбекистан). (Серия «Сокровища зодчества народов СССР»). М., 1949.

Pugaçenkova, G. & L. Rempel, *Buhara*. (Özbekistan). (Seri "SSCB mimarisi Hazineleeri"). М., 1949. 67 s. 6000 adet.

2. Массон М. Е. & Пугаченкова Г. А., *Гумбез Манаса*. (Киргизское зодчество. XIV в.) (Серия «Памятники архитектуры народов СССР»). М., 1950.
Masson M. E. & Pugaçenkova, G. A., *Manas'ın Türbesi*. (Kırgız mimarisi. XIV yüzyıl). (Seri "SSCB'nin Anıtlar"). М., 1950. 144 s. 4000 adet.
3. Пугаченкова Г. А. & Елькович Л. Я., *Очерки по истории искусства Туркменистана*. Аш., 1956.
Pugaçenkova, G.A. & Elkovich L.Y., *Türkmenistan Sanat Tarihi Denemeleri*. Аш., 1956. 147 s. 5000 adet.
4. Массон М. Е. & Пугаченкова Г. А., *Парфянские ритоны Нисы. Альбом иллюстраций*. М., 1956.
Masson M.E. & Pugaçenkova, G. A., *Pers Nisa Ritonları Kataloğu*, М., 1956
5. *Памятники архитектуры Средней Азии эпохи Навои*. Ташкент, 1957.
Orta Asya Mimari Anıtları, Nevai Dönemi. Taşkent, 1957. 98, s. 500 adet.
6. Пугаченкова Г. А. & Ремпель Л. И., *Выдающиеся памятники архитектуры Узбекистана*. Ташкент, 1958.
Pugaçenkova, G. A. & L. I. Rempel, *Özbekistan'ın Seçkin Mimari Anıtları*. Taşkent, 1958. 292 s. 5000 adet.
7. *Пути развития архитектуры южного Туркменистана поры рабовладения и феодализма. (Труды ЮТАКЭ. Т.6)*. М., Изд-во АН. 1958.
Güney Türkmenistan'ın Kölelik Devrinden Feodal Döneme Kadar Mimari Gelişim Süreci, (YTAKE Tutanakları. T.6). Moskova Bilimler Akademisi. 1958. 492 s.
8. Массон М. Е. & Пугаченкова Г. А., *Парфянские ритоны Нисы. (Труды ЮТАКЭ. Т.4)*. Аш., Изд-во АН. 1959.
Masson M. E. & G. A. Pugaçenkova, *Pers ve Nisa Ritonları, (YTAKE Tutanakları. T. 4)*, Аш., Ап., уау, 1959, 268 s.
9. *Мечеть Анау*. Аш., 1959.
Anav Mescidi, Аш., 1959, 58 s. 1000 adet.
10. Пугаченкова Г. А. & Ремпель Л. И. *Выдающиеся памятники изобразительного искусства Узбекистана*. Ташкент, 1960.
Pugaçenkova, G. & L. Rempel, *Özbekistan'ın seçkin mimari anıtlarında süslemeler*, Taşkent, 1960, 328 s, 5000 adet.

11. *Искусство Афганистана. Три этюда.* М., Искусство. 1963.
Afganistan Sanati, Üç Çalışma, İskusstvo yay, 1963, 248 s, 3500 adet.
12. *Мавзолей Араб-ата. (Из истории архитектуры Мавераннахра IX-X вв.).* Ташкент, 1963.
Arap Ata Türbesi, (Mavereünnehir Anıtsal Mimari Tarihi IX-X yy), Taşkent, 1963, 118 s.
13. Пугаченкова Г. А. & Ремпель Л. И., *История искусств Узбекистана с древнейших времен до середины девятнадцатого века.* М., Искусство. 1965.
Pugaçenkova, G. & L. Rempel, Antik Çağdan XIX. Yüzyıla Kadar Özbekistan Sanat Tarihi, М., İskusstvo 1965, 688 s, 3600 adet.
14. *Халчаян. К проблеме художественной культуры Северной Бактрии.* Ташкент, Фан. 1966.
Halçayan, Kuzey Baktriya'nın Medeni Sanatı Problemleri, Taşkent, Fan yay, 1966, 287 s, 1500 adet.
15. *Искусство Туркменистана. Очерк с древнейших времен до 1917 г.* М., Искусство. 1967.
Eski Dönemlerden 1917 Yılına Kadar Türkmenistan Sanatı, М., İskusstvo yay, 1967, 327 s, 5500 adet.
16. *Самарканд. Бухара. (По древним памятникам).* (Серия «Архитектурно-художественные памятники городов СССР»). М., Искусство. 1961.
Samar kand, Buhara, (SSCB Şehirlerindeki Anıtsal Mimari Sanat Eserleri Dizisi), М., İskusstvo, 1961, 213 s, 10000 adet, ikinci baskı, 1968, 203 s, 50000 adet.
17. *Скульптура Халчаяна.* М., Искусство. 1971.
Halçayan Heykelleri, М., İskusstvo, 1971, 202 s, 6000 adet.
18. *Зодчество Центральной Азии, XV век: Ведущие тенденции и черты.* Ташкент, 1976.
XV. Yüzyılda Orta Asya Mimarisinin Başlıca Eğilimleri ve Özellikleri, Taşkent, 1976, 115 s, 3000 adet.
19. *Термез. Шахрисабз. Хива.* (Серия «Архитектурно-художественные памятники городов СССР»). М., Искусство. 1976.
Termız, Şahrısabz, Hıva, (SSCB Şehirlerindeki Anıtsal Mimari Sanat Eserleri Dizisi), М., İskusstvo, 1976, 207 s, 50000 adet.

20. Кругликова И. Т. & Пугаченкова Г. А., *Дильберджин: (Раскопки 1970-1973 гг.)*. Ч.2. М., Наука. 1977.
Kruglikova, İ. T. & Pugaçenкова G. A., *Dilberçin (1970-1973 Kazıları)*, (Ç.2), М., Nauka yay, 1977, 135 s, 700 adet.
21. Пугаченкова Г. А. & Галеркина О. И., *Миниатюры Средней Азии в избранных образцах: (Из советских и зарубежных собраний)*. М., Изобразит. искусство. 1979.
Pugaçenкова G. A. & Galerкина, O. İ., *Seçkin Örnekleriyle Orta Asya Minyatürü, (SSCB ve Yabancı Koleksiyonlardan Derlenmiştir)*, М., İzobrazitelnoye İskusstvo yay, 1979, 207 s, 25000 adet.
22. *Искусство Бактрии эпохи кушан. (Серия «Из истории мирового искусства»)*. М., Искусство. 1979.
Kuşan Döneminde Baktriya Sanatı, (Dünya Sanat Tarihi Dizisi), М., İskusstvo, 1979, 247 s, 10000 adet.
23. Пугаченкова Г. А. & Ремпель Л. И., *Очерки искусства Средней Азии: Древность и средневековье*. М., Искусство. 1982.
Pugaçenкова, G. A. & Rempel, L. İ., *Antik ve Orta Çağda Orta Asya Sanatı Üzerine Makaleler*, М., İskusstvo, 1982, 288 s, 25000 adet.
24. *Искусство Гандхары. (Серия «Из истории мирового искусства»)*. М., Искусство. 1982.
Gandhara Sanatı, (Dünya Sanat Tarihi Dizisi), М., İskusstvo, 1982, 195 s, 25000 adet.
25. *Средняя Азия: Справочник-путеводитель*. / Автор текста и сост. альбома Г. А. Пугаченкова. М., Искусство; Лейпциг, Эдицион. 1983.
Pugaçenкова, G. A., *Orta Asya Gezi Rehberi*, М., İskusstvo, Leyptsig, Editsion, 1983, XLII, 427 s, 50000 adet.
26. *Древний Мерв: путеводитель*. Аш., 1983.
Köhne Merv: Kılavuz, Aş., 1983, 48 s, 10000 adet.
27. *Шедевры Средней Азии: альбом*. Ташкент, 1986.
Orta Asya'nın Şaheserleri: Albüm, Taşkent, 1986, 220 s, 20000 adet.
28. *Из художественной сокровищницы Среднего Востока*. Ташкент, 1987.
Ortadoğu'nun Sanat Hazineselerinden Örnekler, Taşkent, 1987, 223 s, 5000 adet.

29. *Древности Мианкаля: Из работ узбекистанской искусствоведческой экспедиции*. Ташкент, Фан. 1989.
Köhne Miankala Eserleri, Özbek Arkeologların Çalışmalarından, Taş, Fan yay, 1989, 204 s.
30. Пугаченкова Г. А. & Ртвеладзе Э. В., *Северная Бактрия-Тохаристан: Очерки истории и культуры: Древность и средневековье*. Ташкент, Фан. 1990.
Pugaçenkova, G. A. & Rtveladze, E. V., *Kuzey Baktriya ve Toharistan'ın tarihi ve Kültürü Üzerine Makaleler*, Taşkent, Fan yay, 1990, 218 s, 1000 adet.
31. *Архитектурное наследие Темура*. Ташкент, 1996. 125 стр. 5000 экз.
Emir Timur'un Mimari Mirası, Taşkent, 1996, 125 s, 5000 adet.
32. Пугаченкова Г. А., *Ишратхана*, Ташкент 1968.
İşrathana, Taşkent 1968.
33. Пугаченкова Г. А., *Музей под открытым небом*, Ташкент Изд Гафура Гуляма 1981.
34. *Muzey pod otkritom nebom*, Taşkent 1981, Gafur Gulam yay, 30,000 adet. 230 s.

Kaynakça

- G. A. Pugaçenkova & O. Galerkina, *Minyatıyurı Sredney Azii*, İzobrazitelnoye İskusstva, Moskova.
- Özbek Sovyet Ensiklopediyası, Ed. Möminov, M.İ., *Pugaçenkova* mad, Taşkent 1977. s. 104.
- Вероника Горлова , 27.07.08. Мельбурн. Вероника Горлова, 2010. Свидетельство о публикации №21001020354.
Veronika Gorlova, Melburn 27.07.08.
- Мария Яновская, Жизнь по своему чертежу. К юбилею Галины Анатольевны Пугаченковой, Тигран Мкртычев. Записала М.Яновская. <http://www.fergananews.com/article.php?id=6465>, 11.02.2010.
- Mariya Yankovskaya, Pugaçenkova'nın vefatının üçüncü yıldönümü toplantısında, öğrencileri tarafından anma töreni. 11.02.2010.

Сергей Савчук, Курбанов, кандидат исторических наук, археолог.

Prof. Dr. Sergey Savçuk, Kurbanov, Tarihçi ve Arkeolog.

«Популярная художественная энциклопедия.» Под ред. Полевого В.М.; М.: Издательство “Советская энциклопедия”, 1986.
“Büyük Sanat Ansiklopedisi” Editör Polevoy, Sovetskaya Ensiklopediya yay, V.M., 1986.